

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ**

AZƏRBAYCAN ŞİFAHİ XALQ ƏDƏBİYYATI KAFEDRASI

Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı

fənni üzrə fəlsəfə doktoru

P R O Q R A M I

(Doktoranturaya ixtisas fənnindən qəbul imtahanları üçün)

5719.01 - Folklorşünashq

Tərtib edənlər: prof. S.H.Orucova

prof. N.Q.Xəlilov

BAKİ – 2018

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ**

AZƏRBAYCAN ŞİFAHİ XALQ ƏDƏBİYYATI KAFEDRASİ

AZƏRBAYCAN ŞİFAHİ XALQ ƏDƏBİYYATI

fənni üzrə fəlsəfə doktoru

P R O Q R A M I

(Doktoranturaya ixtisas fənnindən qəbul imtahanları üçün)

5719.01 - Folklorşünashq

Tərtib edənlər: prof. S.H.Orucova

prof. N.Q.Xəlilov

BAKİ – 2018

1. XALQ ƏDƏBİYYATI HAQQINDA ÜMUMİ MƏLUMAT

Şifahi xalq ədəbiyyatı Azərbaycan ədəbiyyatının başlanğıcı kimi. Şifahi ədəbiyyatın predmeti, məqsəd və vəzifələri. Söz sənətinin ümumdünya mədəniyyəti – sivilizasiya içərisində yeri.

Azərbaycanda xalq ədəbiyyatına verilən adlar – el ədəbiyyatı, ağız ədəbiyyatı, xalq ədəbiyyatı və s. «Folklor» termininin yaranması haqqında məlumat.

Xalq ədəbiyyatının başlıca xüsusiyyətləri – şifahilik, kollektivlik, variantlıq, müəllifsizlik (anonimlik), sinkretiklik, ənənəvilik və s.

Şifahi ədəbiyyatın yazılı ədəbiyyatla ümumi və fərqli cəhətləri. Folklor və yazılı ədəbiyyat.

Yazılı ədəbiyyatda folklordan istifadə formaları. Yazılı ədəbiyyatda folklorizm, etnoloji, ənənəvi və intellektual folklorizm. C.Məmmədquluzadə, Ə.Haqqverdiyev, Y.V.Çəmənəminli, S.Rəhimov, Mir Cəlal, İ.Əfəndiyev, Elçin, Anar, Ə.Mustafayev və b. yaradıcılığında folklorizmdən istifadə.

Xalq ədəbiyyatında vətənpərvərlik, humanizm və demokratiya ənənələri.

Xalq ədəbiyyatını öyrənən elm sahəsi – folklorşünaslıq. Onun yaranması və yayılması. Folklorun başqa elm sahələri ilə əlaqəsi. Folklor və etnoqrafiya. Folklor və tarix. Folklor və dialektologiya. Folklor və Azərbaycan ictimai fikri. Arxeologiya, etika, estetika və folklor. Antropologiya, teologiya və ilahiyyatın xalq ədəbiyyatı ilə əlaqəsi.

Xalq ədəbiyyatının yazıya alınma, toplanma və nəşr qaydaları haqqında.

2. AVROPADA FOLKLORŞÜNASLIĞIN YARANMASI VƏ İNKİŞAFI

Folklorşünaslıq – mifologiya və şifahi ədəbiyyatın mənşəyi, inkişaf mərhələləri, poetikası, toplanılıb nəşr edilmə tarixindən bəhs edən bir elm kimi. Avropada folklorşünaslığın yaranması. Ümumdünya mədəniyyətinin antik yunan incəsənətindən ibarət olması barədəki ehkamların sökülməsi.

Mifoloji nəzəriyyə. Nəzəriyyənin əsas müddəaları. Süjet oxşarlığının səbəbinin xalqların tarixi qohumluğu ilə izah edilməsi. Y.Qrimmin

«Alman mifologiyası» (1835) əsəri. B.Bopp, R.Rask, V.Qrimmin nəzəriyyənin inkişafında və yayılmasında rolu. Qrimm qardaşlarının ardıcilları.

Müqayisəli-orientalist baxışları əks etdirən **mədəni-iqtibas, yaxud T.Benfey nəzəriyyəsi**. Nəzəriyyənin meydana çıxmasında alman şərqsünası T.Benfeyin rolu. «Kətilə və Dimnə» əsərinin tərcüməsi və ona T.Benfeyin yazdığı geniş müqəddimə (1859). Nəzəriyyənin mahiyyəti. T.Benfeyin süjet oxşarlıqlarının səbəbini üç böyük hadisə – İskəndər istilası, ərəb istilası və səlib yürüşləri ilə bağlaması. Süjetlərin üç yol vasitəsilə Şərqdən Qərb ölkələrinə yayılma mülahizəsi. Nəzəriyyənin Rusiyada olan davamçıları (V.Miller, V.V.Stasov, Q.N.Potanin və b.). Şərq və Qərb xalqlarının folklorundakı oxşarlıqların T.Benfey nəzəriyyəsi əsasında şərhli.

Fin məktəbi, yaxud tarixi-coğrafi nəzəriyyə. Nəzəriyyənin yaradıcıları: K.Kroon və onun ardıcılı A.Aarne. Nağılların mövzu və məzmununa görə təsnifi. Dünyanı gəzən səyyar süjetlər və dünya xalqlarının şifahi yaradıcılığında oxşar motivlər. A.Aarnenin nağıl kataloqu və N.Andreyevin süjet göstəricisi.

Antropoloji nəzəriyyə. Süjetlərin oxşar dərkətmə və oxşar psixoloji görüşlər sahəsində meydana gəlməsi. İbtidai mədəniyyətlərin yaranması haqqında. E.Taylor, E.Lanq, C.Freyzer və b.

E.Taylorun «Pervobitnəə kulğtura» (1871) əsəri. Mədəni dəyərlərdəki oxşarlıqların insanların ruhi və psixi yaxınlığı ilə bağlılığı. C.Freyzerin “Qızıl budaq” əsəri.

Tarixi nəzəriyyə. Şifahi yaradıcılıq və tarix. XX yüzilliyin əvvəllərində problemin öyrənilmə istiqamətləri. A.A.Şifner və V.V.Radlovun yeni nəşrləri. V.V.Stasovun «Bilinaların mənşəyinə dair» əsəri.

Q.F.Millerin folklorun sənətkarlıq məsələlərinə dair mülahizələri. Bu barədə Qrimm qardaşlarının, M.Millerin və V.Veselovskinin mülahizələrini dəstəkləməsi. Süjetlərin işlənməsi ilə bağlı milli folklor irsinin formalaşması. Folklor nümunələrinin sənətkarlıq baxımından dəyərləndirilməsi. Bilinaların və İ.Muromets barədəki hekayələrin epasa daxil edilməsi. Həmin əsərlərin yaranmasında «tarixi varis»liyin rolu barədə.

Rus folklorunun saray zadəganları tərəfindən yaradılması və xalq kütlələri tərəfindən yaşadılma məsələsi. Nəzəriyyəyə münasibət, onun tənqidi. Reallıqlar və həqiqətlər. Hər bir folklor süjetinin tarixi baxımdan araşdırılması. Onun pozitiv və neqativ cəhətləri.

Strukturalist baxış və digər nəzəri məktəblər. Avropada XIX-XX əsrlərdə otuzdan artıq nəzəri məktəb yarandı. C.Kokkyara bu məktəblər barədə geniş məlumat verən müəllif kimi. Məktəblərin folklor nəzəri fikrinin genişlənməsində, daha qüdrətli nəzəriyyələrin yaranmasında rolu.

Ötən əsrin 20-ci illərində A.R.Rodkliff-Braun tərəfindən Böyük Britaniyada yeni strukturalist nəzəriyyənin meydana çıxması. Bu nəzəriyyənin ictimai-siyasi, sosiologiya, eləcə də antropologiya, etnologiya və folklorla bağlılığı. 50-ci illərdə onun Fransada Levi-Stros tərəfindən yeniləşdirilib genişləndirilməsi. Nəzəriyyənin folklorşünaslığa tətbiqi. Tipoloji uyğunluqları, oxşarlıqları araşdırmaqda, sujetin yaranma dövrünü müəyyənləşdirməkdə, onu ümumdünya kontekstində öyrənməkdə, Şərq və Qərb gedib-qayıtmalarında uğradığı dəyişiklikləri və s. müəyyənləşdirməkdə əhəmiyyəti. Nəzəriyyənin V.Y.Propp, S.Y.Bermen, A.Dandis, E.Meletinski, S.Neklyudov, V.Seqal və b. tərəfindən davam etdirilməsi.

3. AZƏRBAYCAN FOLKLORŞÜNASLIĞI

Azərbaycan folklorşünaslıq elminin yaranma tarixinə bir nəzər. Folklor əsərlərinin yazıya alınması. Ən qədim əlyazmalar, cümlələr, nüsxələr, folklor mətnlərini öyrənməkdə ilk mənbə kimi.

Azərbaycan ağız ədəbiyyatının yazıya alınmasının **birinci** dövrü (1820-1900-cü illər). İlk nəzəri mülahizələr, folklorşünaslığın bir elm kimi yaranması üçün ilkin bazanın meydana çıxması.

Azərbaycan folklorunun ilk toplayıcıları və ilk nəşr örnəkləri. «Kavkaz» qəzeti, SMOMPK məcmuəsi, «Əkinçi» qəzeti və dövrün başqa nəşrlərində milli folklor nümunələri. SMOMPK məcmuəsinin folklorumuzun nəşri və tədqiqində rolu

Həsən bəy Zərdabi və Azərbaycan folkloru.

Milli folklorşünaslığın yaranma və formalaşma mərhələsi (1900-1940-cı illər). XX əsrin əvvəllərində «Məktəb», «Rəhbər», «Dəbistan», «Arı», «Tuti» və başqa mətbu nəşrlərdə Azərbaycan folkloru nümunələri.

F.Köçərli, R.Əfəndiyev, Hüseyin Qayıbov, Hacı Həsən, Səfərəli Vəlibəyov, Mahmudbəy Mahmudbəyov, Eynəli Sultanov, Məmməd vəli Qəmərli və başqaları.

«Molla Nəsrəddin» jurnalı və Azərbaycan folkloru.

20-ci illərdə Azərbaycan folklorşünaslığının qəti şəkildə formalaşması. Azərbaycan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti (1923). Cəmiyyətin nəşrləri «Azərbaycanı öyrənmə yolu» məcmuəsi, «Dan ulduzu», «Ədəbiyyat cəbhəsində», «Maarif və mədəniyyət», «Yeni yol» qəzeti və b. mətbuat orqanlarında folklor nəzəri fikri. Ə.Abidin folklor araşdırmaları. Ə.Abidin “Türk xalqları ədəbiyyatında mani növü və Azərbaycan bayatılarının xüsusiyyətləri” məqaləsi. H.Zeynalli, S.Mümtaz, Y.V.Çəmənəmli, V.Xulufli və başqalarının folklorşünaslıq fəaliyyəti.

40-60-cı illərdə Azərbaycan folklorşünaslığı. H.Araslı, M.H.Təhmasib, N.Seyidov, Ə.Axundov və b. folklorşünaslıq əsərləri.

H.Araslının «Kitabi-Dədə Qorqud» nəşrləri və onların qorqudşünaslıqda yeri. H.Araslının «Aşıq yaradıcılığı» (1960) tədqiqatı. M.H.Təhmasib Azərbaycan eposunun tərtibçisi, nəşiri və tədqiqatçısı kimi. Onun folklorumuzun müxtəlif nəzəri məsələlərinə aid araşdırmaları. «Azərbaycan xalq dastanları (orta əsrlər)» əsəri.

1970-2000-ci illər folklorşünaslığın yeni yüksəliş dövrü kimi. V.Vəliyev, P.Əfəndiyev, İ.Abbasov, B.Abdullayev, Q.Paşayev, S.Paşayev, T.Fərzəliyev və başqalarının folklorşünaslıq fəaliyyəti.

Azərbaycanda folklorşünaslığın sonrakı inkişaf mərhələsi. S.Orucova, M.Qasımlı, E.Məmmədli, E.Talıblı, N.Xəlilov, M.Məmmədov, R.Əliyev, S.Rzasoy, Ü.Nəbiyeva, K.İslamzadə, K.Həsənova və b.

«Kitabi-Dədə Qorqud»un 1300 illik yubileyi ilə bağlı tədbirlər. Dastançılığın yeni yüksəlişi. «Koroğlu» nəşrləri, aşıq yaradıcılığı ilə bağlı tədqiqatlar.

4. QƏDİM DÖVR XALQ ƏDƏBİYYATI. ŞİFAHI YARADICILIĞIN ERKƏN QAYNAQLARI

Azərbaycan folklorunun dövrləşdirilməsi. Qədim dövr, orta əsrlər və yeni dövr folklor yaradıcılığı. Qədim dövr folklor yaradıcılığı.

Azərbaycan folklorunda simvolik, fetişist, totemist, magik, animist görüşlər. Onların folklor nümunələrində əksi.

Mif və mifologiya haqqında ümumi məlumat. Qədim türk mifologiyası Azərbaycan mifologiyasının erkən qaynağı kimi. Mifologiyanın sonrakı dövr inkişafı.

Azərbaycan mifologiyası. Mif və epos. Mifologiyada ilkin əcdad, mədəni qəhrəman. Mifoloji düşüncədə kosmoqonik miflərin yeri. Etnoqonik miflər. Azərbaycan mifologiyasının qaynaqları. Türk mifologiyasında tanrıçılıq görüşləri.

Poeziyanın mənşəyinə dair. **İlk əmək nəğmələri.** Onların növləri. Poetik quruluşu. Mövzu və məzmun xüsusiyyətləri. Holavarlar. Sayaçı sözləri. Ovçu nəğmələri. Balıqçı nəğmələri. Hana nəğmələri. İpəkçi nəğmələri. Yada nəğmələri. Yeddi hecaya qədərki şeir şəkilləri, onların əsas xüsusiyyətləri.

Mövsüm mərasim nəğmələri. Yaz mərasimi nəğmələri. Yaz bayramları. Novruza qədərki nəğmələr. İllaxır çərşənbələr. Novruz mərasim nəğmələrinin rəmzi mənaları. Novruz bayramı. Xalq adət-ənənə və rituallarının bayramda əksi.

Məişət mərasimi nəğmələri. Toy nəğmələri. Onların mövzu və məzmun xüsusiyyətləri. Vəsfı-hallar, haxıştalar.

Yas mərasimi nəğmələri. Yuğlamalar, ağılar, mərsiyə və nöhələr. Qədim kökləri, islam dəyərləri ilə bağlı yeni inkişaf formaları.

Doğum, adqoyma mərasimlərində oxunan nəğmələr.

Yeddi hecalı şerin əsas xüsusiyyətləri. Bayatı şəkli. Bayatların öyrənilmə və tədqiq tarixi. Bayatlarda bulbul, gül, qərib və dağ obrazları. Yeddilik şerin şəkilləri (ağılar, vəsfı-hallar, laylalar və s.)

5. MƏRASİM FOLKLORU İLƏ BAĞLI YARANAN KİÇİK JANRLAR

Kiçik janr anlayışı. Folklorumuzun janr sistemində onun yeri. Kiçik janrların yaranması və inkişafı. Onların uzun müddət canlı danışiq dilində yaşama səbəbləri. Kiçik janrların mərasim folklorunda inancılara əsaslanmaqla yaranma yolları.

İnanc müstəqil kiçik janr nümunəsi kimi. İnanclar sınımlar nəticəsində qətiləşən hökmlərin bədii ifadəsi kimi. Onların təsnifi. Mövzu və məzmun xüsusiyyətləri.

Atalar sözü və məsəllər. Lirik və epik növdə yayılan atalar sözü və məsəllərin inanc və sınaqlarla əlaqəsi.

Tapmacalar. Lirik və epik növlərin əski janr nümunəsi kimi. Xüsusiyyətləri. Şifahi yaradıcılıqda yeri.

Alqış və qarğışlar, andlar, əfsunlar, yada nəğmələri, fallar, türkəçarələr, yalanlar, dualar, cadular, yalvarışlar, söyüşlər, öyüdlər, təriflər, şərlər, şayiələr, sağlıqlar, başsağlıqları kiçik janr nümunələri kimi. Onların hər birinin janr xüsusiyyətləri və məzmun çevrəsinə dair.

Etnopsixoloji düşüncə ilə bağlı janrlar. Onların tipləri. Gözəgörünmə, ürəyədamma, göstərmə, yuxu və s.

Xalq oyunları. Rəqsdxili, mərasim, məişət oyunları. İctimai məzmunlu oyunlar. Uşaq oyunları.

Dramatik növ haqqında məlumat. Ən qədim meydan tamaşaları. Onların əsas xüsusiyyətləri haqqında.

Cıdır tamaşaları, zorxana, əyləncə, gözbağlıca, kəndirbaz və Sim pəhləvanı tamaşaları. Masxara və qaraçı tamaşalarının əsas xüsusiyyətləri və yayılma çevrəsi haqqında.

Azərbaycanda fərdi tamaşalar. Onların tipləri. Buğa döyüşdürmə, nər, xoruz və qoç döyüşdürmə, it boğuşdurma, bildirçinbazlıq və yumurta döyüşdürmə. Onların nəğmə mətnlərinin poetik strukturuna dair.

Xalq dramları. Onların əsas xüsusiyyətləri. Xalq dramlarının təsnifi. Komik və faciəvi dramlar. Şəbeh tamaşaları. Onların mənşəyinə dair.

6. EPİK NÖV VƏ ONUN JANRLARI

Azərbaycan şifahi yaradıcılığında epik növün mənşəyinə dair.

«**Alp Ər Tonqa**» dastan yaradıcılığının bizə gəlib çatan əski nümunəsi kimi Süjetin yayıldığı qaynaqlar. Mövzu və məzmun xüsusiyyətləri. Dastanda ən qədim ağı nümunələri.

«**Oğuz xaqan**» dastanı barədə qaynaqlar. Onun variantları. Oğuz epik ənənəsinin formalaşmasında dastanın rolu. «Şu», «Ərgənəkön», «Köç» və başqa qədim türk dastanları haqqında.

Ozan sənəti, mənşəyi, təkamülü və formalaşması. Ozan sənətinin mənşəyi haqqında. Erkən qaynaqlar. Oğuz epik ənənəsinin formalaşmasında ozan sənətinin rolu. Ozan sənətinin sinkretizmi haqqında. Ozanın ifaçı fərd kimi formalaşmasının bizim eradan əvvəl birinci

minilliyin ilk yüzilliklərinə təsadüf etməsi. Yaşadan qaynaqlar. İlk oğuznamələr və onların b.e. III-V əsrlərində yayılması barədə məlumatlar. Ozanın başqa ifaçı sənətkarlardan fərqi. Ozan folklor hadisəsinin daşıyıcısı kimi. Ozan sənətinin ifaçılıq və improvizatorçuluq qüdrəti haqqında. Qədim oğuznamələr barədə məlumatlar. Onların nəşri tarixinə bir nəzər. Xalq Koroglundun “Oğuz qəhrəmanlıq eposu” əsəri.

7. «KİTABI-DƏDƏ QORQUD» OĞUZ EPİK ƏNƏNƏSİNİN MÜKƏMMƏL NÜMUNƏSİ KİMİ

Oğuz qəhrəmanlıq eposu epik ənənədə yeni yaradıcılıq hadisəsi kimi. Süjetin yaranma və yayılma arealı haqqında. Ən qədim süjet, motiv və obrazlar. Ən qədim qollar. Eposda Təpəgöz və Dəli Domrul süjetləri. Onların mənşə xüsusiyyətlərinə dair. Süjetdə islamaqədərki və islam gөрüşlərinin izləri.

«Dədə Qorqud» və milli yaddaş. «Dədə Qorqud» kitabının yaranması. Dastanın yazıya alınmasına dair. Drezden və Vatikan nüsxələri. Bu işdə F.Ditsin və E.Rossinin tarixi xidmətləri.

«Kitabi-Dədə Qorqud» dünya tədqiqatında. Dastanın türk nəşrləri. M.Ergin və Orxan Şaiq Gökyayın nəşrləri.

Eposun Azərbaycanda öyrənilmə tarixinə bir nəzər. H.Əliyevin «Kitabi-Dədə Qorqud»un 1300 illik yubileyinin keçirilməsi ilə bağlı fərmanı və eposun öyrənilməsində yeni mərhələnin başlanması. «Kitabi-Dədə Qorqud»un son nəşrləri. F.Zeynalov və S.Əlizadə nəşri. Epos mətninin oxunub çapa hazırlanmasında S.Əlizadənin xidmətləri.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında Qorqud Ata obrazı. “Kitabi-Dədə Qorqud”da Qazan xan obrazı. Dastanda “atalar-oğullar” süjeti. Türk eposunda adqoyma mərasimi.

8. AZƏRBAYCAN AŞIQ YARADICILIĞI

Orta əsrlər folklor yaradıcılığı dövrü və onun əsas xüsusiyyətləri. Aşiq sənətinə dair. Heca vəznü və aşiq sənətinin təşəkkül tarixindən. Ozan improvizatorçuluq institutunun süqutu səbəbləri. Ozan-aşiq əvəzlənməsinin ictimai-tarixi səbəbləri. Aşiq yaradıcılığının erkən orta əsrlərdə meydana gəlməsi. Aşiq yaradıcılığına dair müxtəlif baxışlar. Aşiq-

şaman, aşiq-təkkə-dərviş ənənələri. İslam dəyərləri və aşiq yaradıcılığı. Aşiq yaradıcılığında sufi görüşlər. Aşiq məktəbləri. **Anadolu aşiq məktəbi.** Yaranma və formalaşma mərhələsi. Tarixi yüksəlişi. Yunis İmrə ənənələri və Anadolu aşiq məktəbinin müxtəlif inkişaf meyl və istiqamətləri.

Şirvan aşiq məktəbi. Molla Qasım bu məktəbin yaradıcısı kimi. Molla Qasımın yaradıcılığı haqqında Şirvan aşiq məktəbinin yüksəliş və tənəzzül dövrləri. Məktəbin özünəməxsus ifaçılıq və improvizatorçuluq xüsusiyyətləri. Burada yeni dastan tipinin yaranması. Nağıl süjetləri aşiq repertuarında.

Molla Qasımın davamçıları. Xaltanlı Tağı, Molla Cümə, Aşiq Rəcəb, Aşiq Məhəmməd, Aşiq Bilal, Aşiq Abbas, Aşiq Əhməd və b. Şirvanın «xarı bülbülü» - Aşiq Şakir.

Təbriz aşiq məktəbi. Yaranma və inkişaf dövrü haqqında məlumat. Əsas nümayəndələri. Aşiq Abbas Tufarqanlı, Xəstə Qasım, Sarı Aşiq və b. Molla Qasım – Xəstə Qasım yanlılığı.

Göyçə Aşiq məktəbi. Məktəbin XVIII əsr yaradıcı sənətkarları. Ağ Aşiq haqqında mülahizələr. Aşiq Ələsgər ocağı. Ələsgərin sənət şöhrəti. Göyçə aşiq məktəbinin sonrakı davamçıları. XX əsr Göyçə aşiq məktəbi.

Aşiq şeirinin şəkilləri. Qoşma və onun növləri. Qoşayarpaq qoşmanın əlamətləri. Gəraylı şeir şəkli və onun törəmələri. Təcnis və onun növləri. Müxəmməs şeir şəkli. Divani şeir şəklinin xüsusiyyətləri. Aşiq poeziyasında deyişmə və onun mərhələləri.

9. AZƏRBAYCAN XALQ NƏSRİ

Azərbaycan xalq nəsrinin mənşəyi haqqında. Əfsanələr xalq nəsrinin ilk nümunələri kimi. Onların yaranma və yayılma yolları. Əfsanə və tarix. Qədim Midiya əfsanələri.

Əfsanələrin təsnifi. **Astral əfsanələr.** Xüsusiyyətləri. Bürclərlə bağlı əfsanələr.

Bitki və heyvanatla bağlı əfsanələr. «Qızılgül» əfsanəsi.

Toponimik əfsanələr. Müxtəlif tipləri. Qalalarla bağlı əfsanələrdə qədim adətlərin izləri.

Tarixi şəxsiyyətlərin adı ilə bağlı əfsanələr. Dədə Qorqud və Koroğlu əfsanələri.

Dini əfsanələr. Xüsusiyyətləri, mövzu və məzmun çevrəsi. İsmayılın qurban kəsilməsi ilə bağlı əfsanə. Əfsanələrdə bəşərlik və humanizm.

Əfsanələrdə daşadönmə motivi.

Rəvayətlər xalq nəsrinin ibrətamiz dəyərləri əhatə edən nümunəsi kimi. Janr xüsusiyyətləri. Tipləri və təsnifi. Dini rəvayətlər. Azərbaycanda rəvayətlərin toplanma, nəşr və öyrənilmə tarixindən. Əfsanə və rəvayət janrının diferensiasiyası.

Lətifələr. Başlıca xüsusiyyətləri. **Bəhlul Danəndə, Molla Nəsrəddin lətifələri və regional lətifələr.** Hər birinin fərdi və fərqli cəhətləri haqqında. Lətifələrdə gülüşün tipləri.

Bəhlul Danəndə lətifələrindəki ibrətamiz həyat.

Molla Nəsrəddin lətifələrinin xüsusiyyətləri. V.Qordlevskinin Molla Nəsrəddinin prototipinin Nəsrəddin Tusi olması barədə mülahizələri. Molla Nəsrəddin Şərq xalqlarının gülüş ustası kimi.

Regional lətifələr. Xüsusiyyətləri, yayılma çevrəsi. Tağı-Nağı, Abdal Qasım, Hacıdayı və b. regional lətifələr.

10. AZƏRBAYCAN NAĞILLARI

Nağıl istilahı. Onun barədə müxtəlif mülahizələr. Azərbaycan nağıllarının yaranma və yayılma çevrəsi. Toplanma, nəşr və tədqiq tarixindən Q.Hannın nağıl kataloqu. A.Aarne, V.Vladimirov və N.P.Andreyevin nağıl kataloqları barədə məlumat. V.Y.Propp nağılların strukturu barədə. Azərbaycan alimləri – Y.V.Çəmənəminli, H.Zeynallı, M.H.Təhmasib, V.Vəliyev, P.Əfəndiyev və başqaları nağıl haqqında. Nağılların təsnifinə dair.

Heyvanlar aləmindən bəhs edən nağıllar. Onlarda əski görüşlərin izləri. Heyvanlar haqqında nağılların əsas xüsusiyyətləri.

Sehrli nağıllar. Əsas xüsusiyyətləri. Yaranma yolları. Zərdüştilik görüşlərinin bu nağıllarda əksi. Sehrli nağıllarda div obrazı.

Məişət nağılları. Əsas xüsusiyyətləri. Məişət nağıllarının başlıca obrazları, mövzu və məzmun çevrəsi.

11. AZƏRBAYCAN MƏHƏBBƏT DASTANLARI

Azərbaycan məhəbbət dastanları aşıq repertuarında yeni hadisə kimi. Təşəkkülü və inkişaf tarixinə bir nəzər. Məhəbbət dastanlarının başlıca xüsusiyyətləri, mövzu və məzmun dəyərləri. Məhəbbət dastanlarının strukturunda ustadnamə və duvaqqapmanın funksiyaları.

Dastanların təsnifinə dair. Müxtəlif təsnifatlar. M.H.Təhmasibin təsnifatı.

12. «KOROĞLU» EPOSU

XVI əsrin sonu, XVII əsrin əvvəllərində Azərbaycanda ictimai-siyasi şərait. Cəlililər hərəkatı. «Koroğlu» eposunun meydana gəlməsi. Aşıq repertuarında ilk «Koroğlu» nəğmələri. Eposun yazıya alınması və nəşr variantları. İ.İ.Şopen və A.Xodzko nəşrləri. S.S.Penn nəşri.

Azərbaycanda «Koroğlu» nəşrləri. Rza Nur nəşri (1913), V.Xuluflu nəşrləri (1927,1929). H.Əlizadə nəşri (1941), M.H.Təhmasib nəşri (1949, 1956, 1975 və s.), İ.Abbaslı nəşri («Paris nüsxəsi», 1997), Tiflis nüsxəsi (Bakı, 2006).

Dastanda Koroğlu qəhrəmanlığı. Koroğlu dəliləri – Eyvaz, Dəli Həsən, Dəmirçioğlu, Bəlli Əhməd və başqaları. Qadın surətləri. Mənfi obrazlar. Koroğlu və xalq. Çənlibel azadlıq məkanı kimi.

Dastanın Qafqaz-Anadolu və Türkünstan versiyaları, Qafqaz-Anadolu versiyasında ənənəvi süjetin qorunması. Türkünstan versiyasında qəhrəmanın gordan tapılma motivi. “Koroğlu” dastanında mifoloji ünsürlər. Dastanın görkəmli tədqiqatçıları B.A.Qarriyev, X.H.Koroğlu, M.H.Təhmasib, N.Q.Braqinski, H.T.Zərifov, A.Nəbiyev və başqaları.

13. YENİ DÖVR FOLKLOR YARADICILIĞI

XIX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda ictimai-siyasi vəziyyət. Azərbaycanın işğalı. Gülüstən və Türkmənçay razılaşmaları. Azərbaycanın Rusiya tərkibinə qatılması (1828). Azərbaycanda milli azadlıq hərəkatının meydana çıxması. Qaçqınlıq hərəkatının yaranması və ilk qaçaq nəğmələri.

«Molla Nur» dastanı. Toplanma və nəşr tarixi. Rus ziyalıları Molla Nur haqqında. A.A.Bestujev-Marlinskinin «Quba yolu» və «Molla Nur» əsərləri. Dastanın toplanma və nəşr tarixi, variantları.

Molla Nur xalq qəhrəmanı kimi.

«**Qaçaq Nəbi**» dastanı. Mövzu və məzmun xüsusiyyətləri. İlk nəşrlər. Nəşr variantları. Həmin nümunələrdə dastan ənənələri. Əsas surətləri. Toplanma və nəşr tarixi.

«**Qaçaq Kərəm**» dastanı.

Qaçaq Kərəmin şəxsiyyəti haqqında. M.Qorki Qaçaq Kərəm haqqında. «Qaçaq Kərəm» dastanının variantları. İsrafil ağa surəti. Dastanda siniflər arasındakı mübarizənin təsviri. Qaçaq Kərəm yazılı ədəbiyyatda.

Şəhər folkloru yaradıcılığı. Bu dövr folklorunun əsas xüsusiyyətləri. 1905-ci il inqilabının folklorunda əksi. İnqilabi dastanların meydana gəlməsi.

«**Səttar xan**» dastanı. Burada Cənubi Azərbaycanda gedən milli azadlıq hərəkatının təsviri. Aşıq Hüseyn Cavan dastanının yaradıcısı kimi.

FƏNN ÜZRƏ TÖVSIYƏ OLUNAN MÜXTƏSƏR ƏDƏBİYYATIN S İ Y A H I S I

Nəzəri ədəbiyyat:

1. H.Araslı. Aşıq yaradıcılığı. Bakı, 1960
2. M.H.Təhmasib. Azərbaycan xalq dastanları (Orta əsrlər). Bakı, 1972
3. M.H. Təhmasib. Seçilmiş əsərləri. 2 cildə, B.: I c., “Mütərcim”, 2010, 488 s.; II c., “Kitab aləmi” NPM, 2010, 440 s.
4. V.Vəliyev. Azərbaycan folkloru. B.: “Maarif” nəşriyyatı, 1985, 414 s.
5. V.Vəliyev. Qaynar söz çeşməsi. Bakı, 1981
6. P. Əfəndiyev. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. Bakı: Elm və Təhsil, 2012
7. B.Abdullayev. Haqqın səsi. Bakı, 1987
8. A.Nəbiyev. Azərbaycan xalq ədəbiyyatı (dərslük). I, II hissə. Bakı, 2014
9. S. Oruçlu. Azərbaycan folklorunun rus dilinə tərcüməsi probleminin özünəməxsusluğu. Bakı, Səda, 2007, 204 s.
10. S. Orucova. Azərbaycan folklorunun toplama, tərcümə və nəşr problemləri (QƏXTMT – SMOMPK materialları əsasında). B.: “Elm və təhsil”, 2012, 536 s.
11. M.H.Təhmasib. Məqalələr, Bakı, «Elm», 2005

- 12.Q. Namazov. Ozan-aşıq sənətinin tarixi. Bakı, Elm və təhsil, 2013, 480 səh.
- 13.M.İmanov. Gülüşün arxaik kökləri (monoqrafiya). Bakı, Elm, 2005. 186 səh.
- 14.M.İmanov. Xalq gülüşünün poetikası (monoqrafiya). Bakı, Elm, 2006. 266 səh.
- 15.Q. Umudov. Folklorşünaslığın tarixindən. 1995, 108 s.
- 16.Q. Umudov. Azərbaycan folklorşünaslığı: tarixi və problemləri. 2011, 152 s.
17. M.Allahmanlı. Ozan, aşiq və aşiq. Bakı, Ağrıdağ, 1997.
18. K.Əliyev. Açıq kitab- Dədə Qorqud. Bakı, 2015
19. Ə.Əsgər. Oğuznamə yaradıcılığı. Bakı, 2013
- 20.F.Əlimirzəyeva. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanları alman filoloji fikrində. Bakı, 1999
- 21.Коккьяра Дж.Дж. История фольклористики в Европе. М., 1960
22. İ.Abbasov. Azərbaycan folklorşünaslığı: təşəkkülü və inkişaf mərhələləri. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqlər. IX kitab. Bakı, «Elm», 2000
23. İ.Abbasov. Folklorşünaslıq. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. 6 cildə. I cild. Bakı, «Elm», 2004, s.686-706
24. Мелетинский Е.М. Поэтика мифа. Москва, «Наука», 2000
25. Мифы народов мира. Энциклопедия в двух томах. Главный редактор Токарев С.А., Москва, 1992
- 26.M.Allahverdiyev. Azərbaycan xalq teatrı tarixi, Bakı, «Maarif», 1978
- 27.E. Aslanov. El-oba oyunu, xalq tamaşası: xalq oyun-tamaşa mədəniyyətimizdə deyim və adların izahlı söz kitabı. Bakı, «İşiq», 1984
28. N.Cəfərov. Eposdan kitaba, Bakı, 1999
29. В.М.Жирмунский. Тюркский героический эпос. Л., 1974
30. Кляшторный С.Г. Мифологические сюжеты в древнетюркских памятниках. ТС., 1977, М., 1981
31. Щербак М.А. Огуз-наме. Мухаббат-наме. М., 1959
32. X.H.Koroğlu. Oğuz qəhrəmanlıq eposu, Bakı, 1999
33. Dədə Qorqud kitabı. Ensiklopedik lüğət. Bakı, 2004
34. Kitabi-Dədə Qorqud. Məqalələr toplusu. Bakı, «Elm», 1999
35. M.H.Təhmasib. Azərbaycan xalq dastanları (orta əsrlər), Bakı, 1972

36. Azərbaycan xalq əfsanələri. Toplayanı S.Paşayev. Bakı, «Yazıçı», 1985
37. Şəkinin gülüş çələngi. Toplayıb nəşr etdirəni H.Əbdülhəlimov. Bakı, «İşıq», 1992
38. O.Əliyev. Azərbaycan nağıllarının poetikası. Bakı, «Səda», 2001
39. Мелетинский Е.М. Герой волшебной сказки. Баку, Издательство восточной литературы, М., 1958
40. Пропп В.Я. Исторические корни волшебной сказки. Л., ЛГУ, 1986
41. М.Сəfərli. Azərbaycan məhəbbət dastanlarının poetikası. Bakı, «Elm», 2000
42. Azərbaycan məhəbbət dastanları. Bakı, «Elm», 1979
43. Якубова С. Азербайджанское народное сказание «Ашиг Гариб». Баку, «Эльм», 1968
44. Каррыев В.А. Эпические сказания о Кероглы у тюркоязычных народов. М., 1968
45. Koroğlu. (Paris nüsxəsi). Bakı, 1997
46. Koroğlu nəvələri (nəşrə hazırlayanı R.Rüstəmzadə). Bakı, 1967

Praktiki ədəbiyyat:

1. «Kitabi-Dədə Qorqud». Nəşrə hazırlayan F.Zeynalov, S.Əlizadə. Bakı, 1988, 2000, 2004
2. Azərbaycan nağılları, I-V cildlər. Bakı, 1960-1964, 2004
3. Azərbaycan dastanları. I-V cildlər. Bakı, 1965-1972, 2005
4. Atalar sözü. B., 1981, 1982, 1985
5. Bəhlul Danəndə lətifələri. B., 1979, 1988, 2001
6. Molla Nəsrəddin lətifələri. B., 1956, 1965, 1993, 1996
7. Təpəmacalar. B., 1964, 1967, 1971, 2005
8. Azərbaycan məhəbbət dastanları. B., 1979
9. Azərbaycan folkloru antologiyası. I-II kitab. B., 1968
10. Azərbaycan xalq əfsanələri. B., 1985
11. Bayatılar. B., 1956, 1977, 1985
12. "Novruz bayramı ensiklopediyası". Bakı, "Şərq-Qərğ" Nəşriyyat evi, 2008, 208 səh.